

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Якимчук Оксани Іванівни
«Філософська рефлексія становлення національної системи освіти в
контексті українського державотворення»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук
зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти**

Сьогодні, коли Україна виборює власне право на існування у вогні чергового історичного зламу, питання освіти постає як наріжний камінь втримання української державності, яка століттями нищилася зовнішніми імперськими впливами.

У часи радикального руйнування звичного соціокультурного ландшафту, постійних спроб ворога реставрувати тоталітарні наративи та стерти українську ідентичність, саме сфера освіти перетворюється на головне поле битви за інтелектуальний суверенітет, а, відтак, і подальший повоєнний матеріальний добробут держави. Освіта є простором, у якому крізь історичні перипетії, репресії та спроби асиміляції, має врешті відбутися відновлення національної пам'яті та кодифікація єдиного смислового поля буття української нації.

Запропоноване дослідження Якимчук О.І. послідовно показує, що після 1991 року українська освіта опинилася в точці екзистенційного вибору: або продовжувати функціонувати як інерційний апарат відтворення чужої (радянської/імперської) онтології, або стати простором творення власної. Повномасштабна війна 2022 року лише радикалізувала цю дилему. Те, що раніше було теоретичною суперечністю (глобальне vs локальне, європеїзація vs збереження ідентичності), стало питанням виживання нації. Дисертація дає філософський інструментарій для розуміння війни не як перерви в освітніх реформах, а як прискорювача якісного стрибка.

Дисертаційне дослідження Оксани Якимчук досить чітко увиразнює те, що тривала криза українського державотворення та розхитування національної самосвідомості, є прямим наслідком відсутності самостійної, довгострокової стратегії в освіті. Протягом десятиліть незалежності вітчизняна освітня політика

не стільки творила власні сенси, скільки перебувала в реактивному режимі: гасила пожежі поточних криз; рухалася за інерцією радянської та імперської освітніх моделей; копіювала чужі зразки замість розбудови власного, питомо українського ціннісного фундаменту. Як наслідок, освітній простір тривалий час залишався розмитим, не здатним остаточно викристалізувати тривкого національного суб'єкта – громадянина, готового до свідомого самовизначення та опору в моменти найгостріших історичних випробувань. Саме цей глибокий аналіз внутрішніх освітніх травм, та пошук виходу з них ф зумовлюють гостру актуальність та практичну затребуваність рецензованого дослідження.

Теоретико-методологічне обґрунтування дослідження. Робота Оксани Іванівни Якимчук відрізняється масштабністю та фундаментальністю теоретичного підґрунтя. Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечена не лише вдалим вибором методології, а й потужним енциклопедичним охопленням історичного та педагогічного дискурсів.

Особливою заслугою авторки є аналітична складова історико-педагогічної тягlosti дослідження. Дисертантка майстерно простежує генезу освітніх ідей різних періодів державотворення, вибудовуючи нерозривний зв'язок між різними етапами становлення держави та викликами сучасної української школи. Глибину теоретичного загалу роботи визначають такі чинники: *методологічна зрілість* – дослідниця вільно оперує складним інструментарієм сучасної філософської та філософсько-освітньої думки; *масштаб джерельної бази* – глибина висновків спирається на ретельне опрацювання джерел, при цьому, авторка органічно поєднує критичну літературу з аналізом нормативно-правових документів МОН України; *поєднання теорії та практики* – О. І. Якимчук демонструє здатність узгоджувати теоретичні аспекти проблематики та відображати їх у практичних вимірах реалізації освітньої політики.

Це робить її висновки не лише концептуально новаторськими, а й емпірично верифікованими в реаліях трансформації вітчизняної освіти.

Структура та загальний аналіз роботи. Текст дисертації має обґрунтовану архітектоніку: вступ, шість логічно інтегрованих розділів, висновки та бібліографічний список. Опрацьований масив використаної

літератури красномовно свідчить про глибоке занурення авторки в історичний та педагогічний контекст.

Варто зупинитися на окремих ключових моментах, які демонструють беззаперечну наукову перевагу цього дослідження в розрізі вибудовування історичної тяглості філософсько-освітньої парадигми в українському контексті.

Перший розділ дисертації О. І. Якимчук виконує важливу програмну функцію: закладає теоретичні та історико-компаративні підвалини всього дослідження, визначаючи ключові формотворчі чинники національної системи освіти та специфіку українського шляху її становлення, виводиться архітектоніка національної системи освіти.

Авторка розглядає освітню систему як складну, самоорганізовану мережу, що є життєво важливим органом державної розбудови. Аналізуючи формотворчі чинники, дисертантка відтворює різкий, трагічний контраст між класичним європейським досвідом та українськими історичними реаліями. На прикладах Великої Британії, Німеччини та Франції показано природний, синергетичний чинник, у світлі якого становлення модерної нації та розвиток освіти підсилювали одне одного, спираючись на стабільні інституційні чинники.

Розділ добре інтегрує філософський інструментарій (герменевтичний підхід, діалектику глобального і локального, принцип «злиття горизонтів» Гадамера). Це дозволяє уникнути суто описового історико-педагогічного викладу і підняти текст до рівня філософії освіти.

Послідовний перехід від загального (глобальний історичний контекст) до особливого (локальні українські перешкоди) і знову до діалектичного синтезу (глобальне–локальне) виглядає методологічно виваженим. Підрозділ 1.2 містить сильний історико-політичний аналіз колоніального тиску (полонізація, русифікація, заборона української мови) і ролі інтелектуальної еліти (Драгоманов, Франко, Пирогов) у збереженні національної ідентичності.

Авторка переконливо демонструє, що українська освіта формувалася не в умовах органічного національного розвитку, а в режимі перманентного опору, що є важливою відмінністю від західноєвропейського досвіду. У цьому контексті, особливої наукової ваги набуває аналіз того, як українська нація

чинила спротив асиміляції через неінституційні чинники, коли школа була відібрана імперією, але залишалася живою думка інтелектуалів. Дисертантка влучно розкриває роль провідних діячів, які в часи найжорстокіших утисків обстоювали право українців на власну освіту. Михайло Драгоманов, спираючись на ідеї європейського федералізму та гуманізму, закладав підвалини світської, демократичної народної школи, яка мала європеїзувати українське суспільство, захистивши його від імперського провінціалізму. Іван Франко виступав із безкомпромісною критикою австрійської та польської освітніх систем у Галичині, які калічили українських дітей. Франко обґрунтовував концепцію цілісного національного виховання, у якому освіта мала стати не інструментом муштри, а рушійною силою соціального та політичного визволення галицького селянства й усього українського народу.

Другий розділ дисертації присвячено комплексному філософсько-історичному аналізу суперечливого, повного драматичних викликів процесу становлення національної системи освіти України в умовах її прагнення інтегруватися в європейський простір.

Підрозділ 2.1 містить одну з найсильніших частин роботи — системну класифікацію чотирьох взаємопов'язаних деструктивних вимірів радянської освітньої моделі (ідеологізація, гіперцентралізація, денаціоналізація, мілітаризація). Авторка вдало застосовує категорії біополітики та габітусу Бурдьє, показуючи тоталітарну освіту не як суто педагогічний феномен, а як потужний механізм виробництва «радянської людини». Це дає дисертації виразну філософську глибину.

Підрозділ 2.2 успішно розкриває амбівалентність перших десятиліть незалежності: від декларативної деідеологізації та хаотичної комерціалізації до реальних здобутків і системних деформацій. Аналіз суперечностей є збалансованим і позбавленим надмірного оптимізму.

Також у дисертації влучно розкрито внутрішні суперечності перших років незалежності, коли українське суспільство шукало нові орієнтири. Бажання якнайшвидше відмежуватися від радянщини ледь не призвело до іншої крайнощі, а саме спроби замінити комуністичну догму штучною концепцією «наукового

націоналізму». Дисертантка обґрунтовано показує інтелектуальну зрілість української наукової спільноти, яка відхилила цей проєкт. Орієнтуючись на європейську стратегію академічних свобод, вітчизняні науковці відстояли принципи світоглядного плюралізму, децентралізації та свободи думки, що стало першою серйозною перемогою на шляху до європейського освітнього поля.

Підрозділ 2.3 є концептуально зрілим. Авторка застерігає від некритичного копіювання західних моделей, вводячи важливе розрізнення між «критичним герменевтичним діалогом» і «імітаційною європеїзацією». Це одна з найбільш актуальних і оригінальних ліній розділу, яка безпосередньо пов'язує теоретичний аналіз із сучасними викликами.

В цьому розділі європеїзація української освіти розглядається крізь призму її реальних проблем та прихованих пасток. Авторка доводить, що шлях до Європи виявився значно складнішим, ніж видавалося на початку, і супроводжувався двома ключовими ризиками: замість глибокої адаптації відбувалося сліпе, некритичне копіювання західних європейських стандартів, що часто руйнувало сильні сторони традиційної української фундаментальної школи; прагнення інтегруватися в європейський простір в умовах економічної кризи в Україні призвело до масового відтоку найталановитіших українських студентів та науковців за кордон. Замість взаємовигідного партнерства Україна ризикувала перетворитися на демографічного та інтелектуального донора для розвинених країн Європи.

Розділ добре поєднує філософську рефлексію з історико-педагогічним матеріалом, що свідчить про володіння авторкою міждисциплінарним підходом.

Третій розділ дисертації О. І. Якимчук присвячений філософсько-аналітичному осмисленню ключових стратегічних документів перших десятиліть української незалежності - Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття», 1993) та «Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті» (2002), а також специфіці процесу демократизації освітнього простору.

Порівнюючи Національну доктрину з попередньою програмою, дисертантка фіксує якісний стрибок у розумінні авторкою ролі знання. Доктрина

2002 року вже базується на людиноцентризмі як стратегічному ресурсі та головній рушійній силі розвитку всієї сучасної цивілізації, що повністю відповідає критеріям постіндустріального інформаційного суспільства.

Авторка вдало показує еволюцію освітньої політики держави: від Програми 1993 року як «цивілізаційного розриву» з радянським минулим до Доктрини 2002 року як стратегічного кроку в бік постіндустріального, людиноцентричного та євроінтеграційного вектора. Особливо сильним є філософське прочитання цих документів як аксіологічних і телеологічних маніфестів.

Розділ ефективно розкриває діалектику між декларативними принципами (демократизація, гуманізація, національне відродження, варіативність) та реальними труднощами їх реалізації (економічна криза 90-х, політична нестабільність, бюрократичний консерватизм). Це створює об'ємне розуміння суперечливого характеру раннього етапу державотворення в освіті.

Дисертантка слушно зауважує в цьому розділі, що «досягнення нової якості освіти залежить не лише від ефективної економіки освіти, але й від ефективних нормативно-правових та організаційно-фінансових механізмів залучення та використання ресурсів, реального соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників, їх підтримки з боку держави; реорганізації системи управління освітою відповідно до завдань освітніх реформ» (с. 173).

Підрозділ 3.3 містить зрілий аналіз специфіки демократизації освітнього простору, де авторка виходить за рамки формально-інституційного підходу і розглядає цей процес як антропологічне та світоглядне завдання — формування автономного суб'єкта демократичних змін.

Третій розділ є важливим концептуальним мостом між історичним контекстом і подальшим аналізом сучасних реформ. Він добре виконує функцію історико-нормативного фундаменту дослідження.

Четвертий розділ дисертації О. І. Якимчук присвячений аналізу одного з найбільш турбулентних і суперечливих періодів розвитку української освіти - 2007–2016 років, включаючи кризові явища, політичний «відкат», громадянський спротив та започаткування концепції «Нової української школи».

Авторка вдало вибрала період, який досі залишається недостатньо осмисленим у філософсько-освітньому дискурсі. Вона показує цей етап не як просту хроніку реформ, а як боротьбу між міфологемами «стабільності» та реальними процесами стагнації й відкочування.

Підрозділ 4.1 містить переконливе розкриття феномену «імітаційного реформаторства», корупційних скандалів, спроб згортання українізації та перегляду історичної пам'яті. Авторка успішно застосовує філософські категорії для пояснення цих процесів.

Підрозділ 4.2 сильний тим, що демонструє університети та освітянську спільноту як реальні центри опору та каталізatori Революції Гідності. Це додає роботі соціально-філософської глибини та показує освіту як політичну силу.

Ключовим досягненням розділу є вибудовування логіки тяглості та згуртованості української освіти через призму суспільного опору та системних реформ. Критичний аналіз діяльності тогочасного керівництва міністерства освіти увиразнює, що посилення авторитарної централізації та імітація реформ були руйнівними для системи освіти. Тому дослідниця показує, що патріотичні сили та освітянська спільнота відповіли на ці виклики консолідацією. Це доводить, що питома українська педагогічна традиція має внутрішню тяглисть і її неможливо перервати зовнішнім політичним втручанням, оскільки вона живе в самій суті професійної спільноти.

Підрозділ 4.3 представляє «Нову українську школу» як справжній парадигмальний зсув - від радянської моделі до дитиноцентризму, компетентнісного підходу та педагогіки партнерства. Авторка вдало розкриває філософсько-педагогічні засади цієї реформи.

Дисертантка переконливо обґрунтовує, що НУШ є глобальним цивілізаційним переходом, який перетворює школу на потужний важіль соціальної рівності та національної згуртованості. З огляду на європейські зразки цього проекту, школа в цій концепції постає як простір суспільного договору, у якому через спільні цінності, взаємоповагу, інклюзію та громадянську відповідальність формується єдине, консолідоване українське суспільство.

П'ятий та шостий розділи дисертаційного дослідження О. І. Якимчук становлять фундаментальне ядро роботи. Авторка переносить фокус аналізу на виклики теперішнього часу та контури майбутнього, розгортаючи глобальну парадигму переходу від Освіти 4.0 до Освіти 5.0 у безпосередньому зв'язку з концепцією Індустрії 5.0.

Дослідниця увиразнює, що Індустрія 5.0 повертає в центр технологічного прогресу людину, проголошуючи принципи людиноцентризму, екологічної стійкості та системної життєстійкості. У контексті філософії освіти цей цивілізаційний зсув ознаменовує появу Освіти 5.0, де головною метою стає не просто підготовка вузькопрофільного фахівця-виконавця для обслуговування цифрових конвєсрїв, а гармонійний розвиток цілісної особистості, здатної до емпатії, творчості, етичного мислення та співіснування зі складним технологічним середовищем.

Освіта 5.0, яку детально концептуалізує авторка, дає педагогічній системі унікальний інструментарій: вона трансформує знання з інструменту утилітарного виживання у простір формування свідомого суспільного суб'єкта. Ключовою відповіддю на цей виклик у роботі постає надзвичайно розлога, детально опрацьована концепція трансверсальних компетенцій. Дисертантка доводить, що в умовах нелінійної динаміки сучасного світу жорсткі професійні навички швидко застарівають, тоді як саме трансверсальні компетенції (критичне та системне мислення, здатність до саморегуляції, міжкультурна комунікація, медіаграмотність, адаптивність та емоційний інтелект) утворюють тривке ядро особистості.

Для України, яка перебуває в епіцентрі воєнного зіткнення та долає масштабні соціокультурні травми, впровадження цієї концепції має життєво важливе стратегічне значення. Авторка філософськи обґрунтовує, що системна інтеграція трансверсальних компетенцій в українську освітню політику здатна забезпечити справжнє, фундаментальне посилення національної стійкості. «Українська модель має поєднувати універсальні трансверсальні навички з трьома специфічними складовими: зміцненням національної ідентичності, готовністю до відбудови та формуванням соціальної згуртованості» (с.382).

Громадянин, наділений розвиненими наскрізними компетенціями, стає менш вразливим до ворожих інформаційно-психологічних чинників, спроможним ефективно діяти в умовах абсолютної невизначеності, швидко перенавчатися та консолідувати навколо себе суспільство для повоєнної відбудови.

Дискусійні питання та конструктивні зауваження. Попри вагомий внесок та наукову новизну робота містить ще й дискусійні положення.

Перше запитання стосується фундаментальної проблеми синхронності сучасного етапу українського державотворення та еволюції освітньої системи. З позиції філософії освіти, державні інституції та педагогічна структура мають перебувати у стані синергетичного резонансу в межах якого освітній простір випереджає соціополітичні трансформації, викристалізовуючи смисловий горизонт нації. Проте, реальний історичний поступ України демонструє певну асиметрію, адже у той час, як держава в умовах екзистенційного зламу змушена діяти у надшвидкому, та часто реактивному режимі, реформування освіти, навіть у межах прогресивної концепції НУШ, нерідко гальмується через інституційну інерцію та бюрократичні лабіринти. У зв'язку з цим потребує уточнення, чи фіксує авторка дійсний паритет і спільний темпоритм між розбудовою модерної української суб'єктності та трансформацією освітньої галузі, чи, можливо, ми спостерігаємо ситуацію в якій політичне державотворення випереджає концептуальну перебудову школи, яка все ще долає внутрішні ментальні травми пострадянського періоду?

Друге дискусійне запитання торкається суті «трансверсального повороту» та потенційних ризиків надмірної, некритичної європеїзації в сприйнятті набору компетенцій, що є ключовим філософським нервом дослідження. Впровадження наскрізних навичок, запозичених із західноєвропейського дискурсу Освіти 5.0 та Індустрії 5.0, безсумнівно, посилює адаптивність особистості, проте, виникає закономірний сумнів, чи не призводить уніфікований європейський стандарт до певної денаціоналізації освітнього контуру та розмивання питомо українських світоглядних домінант. Спираючись на спадщину вітчизняних мислителів, варто замислитися, чи не доцільніше розробляти власну, альтернативну або автентично доповнену систему компетенцій, яка б базувалася на унікальному

локальному досвіді, що його українська нація здобуває прямо зараз? Де проходить межа між плідною інтеграцією в європейський інтелектуальний простір, та прихованою небезпекою перетворення української школи на стандартизований симулякр західних моделей, позбавлений власної унікальної цінності?

Третє запитання теж стосується сучасного філософсько-освітнього дискурсу, що перебуває у соціокультурному зрізі війни як каталізатора деколонізаційних процесів в освіті. З одного боку, трагічні події сьогодення оголили колоніальні рани та радикалізували суспільний запит на остаточне розірвання з імперськими та радянськими орієнтирами, що безпосередньо виявилось у вилученні тоталітарних наративів із навчальних програм, дерусифікації та відродженні історичної пам'яті. З іншого боку, філософія освіти змушує нас дивитися глибше формальних змін, і ставити питання, чи дійсно екзистенційний шок війни запустив системну, внутрішню деколонізацію академічної свідомості, чи ми маємо справу лише із зовнішньою, декларативною відмовою від старих символів при збереженні авторитарних, за замовчуванням «колоніальних» практик управління та викладання. У цьому контексті, важливо почути міркування дисертантки про те, як саме війна трансформувала глибинні структури мислення українського освітянства, та чи здатна вітчизняна школа утримати цей імпульс деколонізації, перетворивши його на тривалу філософсько-освітню стратегію?

Четверта ремарка має радше методологічний характер і стосується архітекtonіки самого дисертаційного тексту, зокрема співвідношення теоретичної аналітики та описовості, а також наявності стилістичних і граматичних похибок. Робота О. І. Якимчук, безперечно, демонструє високий рівень філософської абстракції та глибоке знання першоджерел, проте в окремих підрозділах, виклад подекуди зміщується у бік надмірного емпіричного опису та фіксації хронології подій замість їх критичного філософського осмислення. Крім того, загальне враження від солідного та методологічно вивіреного дослідження дещо розмивається через наявність прикрих друкарських помилок та

граматичних неузгоджень у складних синтаксичних конструкціях, що спостерігаються в тексті.

Наукова та практична цінність дисертаційного дослідження Оксани Іванівни Якимчук виявляється у фундаментальній експлікації філософського підґрунтя національної освіти, яка в умовах сучасних цивілізаційних зсувів та безпекових криз інтерпретується як першочерговий, суб'єктний чинник модерного державотворення, що пропонує нове розуміння освітнього простору світоглядного контуру країни. Практико-орієнтований потенціал отриманих результатів має чітко виражений прикладний характер, де на стратегічно-управлінському рівні концептуальні висновки роботи постають готовим аналітичним інструментарієм для модернізації довгострокових стратегій розвитку вищої школи, оптимізації освітньо-наукових програм, реформування управлінської вертикалі в галузі та реконфігурації базису спеціальностей відповідно до логіки Індустрії 5.0, а на інституційному рівні напрацювання авторки слугують методологічним базисом для проектування нових державних стандартів вищої та загальної середньої освіти. Особливу ж вагу, в сучасних українських реаліях, має антропологічно-екзистенційний вимір дослідження, у межах якого окреслений «трансверсальний поворот» та розроблена модель формування системної життєстійкості особистості набувають критичного значення для психологічного супроводу учасників освітнього процесу, протидії когнітивним загрозам і деколонізації свідомості, безпосередньо забезпечуючи збереження й відтворення людського та інтелектуального капіталу як в умовах тривалого воєнного стану, так і на етапі майбутньої всеохопної повоєнної реконструкції України.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Якимчук Оксани Іванівни «Філософська рефлексія становлення національної системи освіти в контексті українського державотворення» є фундаментальним, самостійним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливу наукову проблему філософського обґрунтування освітніх трансформацій як стратегічного ресурсу української держави. Робота написана на високому теоретичному та методологічному рівні, характеризується глибокою науковою новизною, суворою строгістю та

беззаперечною практичною значущістю. Дисертація за своїм змістом, обсягом, глибиною аналізу та рівнем наукової аргументації повністю відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора наук, а її авторка, Якимчук Оксана Іванівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософських наук зі спеціальності 09.00.10 – філософія освіти.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософських, політичних і
психологічних студій

Черкаського державного технологічного університету

Анжела Бойко

Гієтис Бойко А.У. засвідчую

*Гієтис
проректор*

